

*Спеціалізована вчена рада Д. 64.051.28
у Харківському національному
університеті імені В. Н. Каразіна*

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Цибаня Артема Андрійовича

**СУБ'ЄКТИВНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ОBOB'ЯЗОК ЯК
ЕЛЕМЕНТ ЗOBOB'ЯЗАЛЬНОГО
ПРАВОВІДНОШЕННЯ,**

подану на здобуття наукового ступеню кандидата
юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 — цивільне
право; сімейне право; цивільний процес; міжнародне
приватне право

Динаміка наукових цивілістичних досліджень на сучасному етапі вимагає повернення спектра наукових пошуків вбік розвитку теорії правовідносин.

Цивільні правовідносини як універсальна правова форма соціальних зв'язків постійно відчують вплив у суспільного середовища, змінюючись внаслідок тих чи інших факторів. Відповідно, дослідження правовідносин у розрізі окремих елементів, з урахуванням галузевої належності, сфери виникнення і функціонування, для цивілістичної науки є методологічно цінним з точки зору і предмета, і способу такого дослідження.

Досить тривалий час, ще з 70-х років двадцятого сторіччя, тобто з часів радянської юриспруденції, наукова розробка сутнісних проблем правовідношення фокусувала увагу досліджень на питаннях суб'єктивного права, залишаючи осторонь юридичні обов'язки, що аж ніяк не сприяло єдності теоретичних підходів і не давало підґрунтя для створення концепції обов'язків. Сучасний стан юридичних наукових досліджень хоч і не дає

підстав для тверджень щодо їх кількісної неповноти чи недостатності, але все одно не знімає з порядку денного питання проведення ґрунтового аналізу поняття, змісту і сутності обов'язків у цивільних правовідносинах. Незважаючи на вільну нішу дослідження такого складного правового явища як обов'язки, наукові пошуки у цьому напрямку здебільшого є фрагментарними, не охоплюють зв'язку із базовими правовими категоріями, здебільшого оминають аспекти взаємодії з іншими елементами цивільних правовідносин. Тому, актуальність проведення наукового дослідження проблематики обов'язків у цивільних правовідносинах не викликає сумнівів.

Крім того, обґрунтованість теми рецензованого дисертаційного дослідження підкреслюється зверненням його предмета до зобов'язальних відносин, які в силу своєї сутності максимально пов'язують цивільне право зі сферою майнового обігу, економічним підґрунтям суспільства. Нові економічні форми опосередковуються цивільним правом саме через зобов'язання. Тому обрання у якості складової предмета дослідження зобов'язальних відносин дозволяє наблизити юридичну науку до реалій і потреб сучасних економічних відносин.

Автор визначив власний предмет дослідження, вказавши на недостатньо опрацьовані місця в роботах науковців, які вже розробляли вказаний проблемний матеріал. Вищенаведене доводить актуальність дисертаційного дослідження, яке виконав Цибань А. А.

Проблематика суб'єктивних цивільних обов'язків у зобов'язальних правовідносинах в якості самостійного напрямку в цивілістичній науці не досліджувалася, що з огляду на розвиток зобов'язального права, зростання кількості відповідних спорів та їх ускладнення зумовлює необхідність проведення наукових досліджень у цьому напрямку, з висвітленням відповідного кола проблемних питань та пошуком науково обґрунтованих шляхів до їх вирішення.

Викладене дозволяє стверджувати, що робота Цибаня А. А. є одним з перших дисертаційних досліджень, в якій в узагальненому вигляді

висвітлена проблематика суб'єктивних цивільних обов'язків у зобов'язальних правовідносинах, що визначає її наукову новизну.

Отже, тема дисертаційного дослідження Цибаня А. А., яке представлено на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, є актуальною, а саме дослідження — своєчасним і корисним як для теоретичної науки, так і для правозастосовчої практики.

Необхідно відмітити, що рецензована дисертація привнесла в арсенал науки цивільного права низку нових, важливих у науковому аспекті, розробок, висновків та рекомендацій.

Розділ перший дисертації присвячено визначенню юридичної природи суб'єктивного цивільного обов'язку шляхом визначення його поняття, сутності та змісту. Методологічна сутність суб'єктивного цивільного обов'язку розкривається автором через побудову його зв'язку з категоріями необхідності та інтересу. В роботі проаналізовано зміст суб'єктивного цивільного обов'язку, відстежено його кореляцію із змістом суб'єктивного права. З тези про кореспондуюче протиставлення, суб'єктивних цивільних прав і суб'єктивних цивільних обов'язків автором зроблено висновок, що вони за своєю природою не можуть бути тотожними та в одних правовідносинах їх учасники можуть мати не одні, а декілька цивільних прав та кореспондуючих до них цивільних обов'язків (с. 35 дисертації). Виокремлені важливі особливості кореляції суб'єктивного права і юридичного обов'язку, зокрема її притаманність саме приватному праву. Набула подальшого розвитку теза про те, що цивільний обов'язок кореспондує до суб'єктивного цивільного права як ціле до цілого, що зумовлює необхідність співвідношення і структурних елементів їх змістів, які у сукупності складають їх ціле (с. 44 дисертації).

Істотним внеском до цивілістичного наукового інструментарію є розроблена у дисертації системна класифікація суб'єктивних цивільних обов'язків за різними критеріями: залежно від об'єкта, кола осіб, суб'єктів цивільного правовідношення, від зв'язку суб'єктивного цивільного права і

суб'єктивного цивільного обов'язку. При цьому запропонована класифікація не є суто теоретичною вправою автора, а дозволяє зробити певні висновки прикладного характеру. Зокрема, щодо виділення у класифікації корпоративних обов'язків, з їх наступним поділом на організаційні обов'язки. Автор доводить, що корпоративні обов'язки є змістом існуючих відносин, які входять до предмета цивільного права, визначеного ст. 1 ЦК України. Тобто, нових відносин, не охоплених майновими та особистими немайновими відносинами не виникає, а зазначені корпоративні обов'язки залишаються в існуючій системі координат і не є окремою класифікаційною групою (с. с. 51-53 дисертації), хоча і зазначені на с. 63 як підвид майнових та немайнових цивільних обов'язків, що свідчить про певні коливання автора при їх аналізі.

З огляду на наявну в науковому середовищі дискусію щодо розширення предмета цивільного законодавства за рахунок корпоративних відносин і внесення відповідних корегувань у ст. 1 ЦК України такі твердження заслуговують на увагу.

Пошук досконалості наукових конструкцій вимагає аналізу їх взаємодії і співвідношення, що зроблено автором на прикладі співвідношення суб'єктивного цивільного обов'язку із суміжними категоріями, межа між якими є досить тонкою і певною мірою умовною. У дисертації розглядається зв'язок суб'єктивного цивільного права і заборони, доводиться їх значення як самостійних інструментів правового регулювання. При цьому вдало відмічається, що цивільні обов'язки пасивного типу опосередковано можуть містити заборону його вчинення, що проілюстровано на прикладі неприпустимості розірвання договору в односторонньому порядку (с. 67 дисертації).

У розділі другому дисертаційної роботи аналізуються специфічні риси суб'єктивного цивільного обов'язку у зобов'язальному правовідношенні.

Так, аналіз динаміки обов'язку у зобов'язальному правовідношенні у розрізі його динаміки дозволяє вказати на його властивість трансформації у позикове зобов'язання. Співвідношення обов'язку і боргу вказує на

іманентний характер останнього по відношенню до певних видів обов'язків і лише у зобов'язальних відносинах. Іншим видам цивільних правовідносин поняття боргу не властиве (с. 87 дисертації). У площині захисту відображається специфіка немайнових і організаційних обов'язків, примусове виконання яких в натурі обґрунтовано визнається неможливим (с. 93 дисертації). При дослідженні підстав виникнення цивільних прав і обов'язків автор ґрунтовно аналізує досить специфічні підстави, зокрема нікчемні правочини, акти цивільного стану та деякі інші.

У площині виконання суб'єктивного цивільного обов'язку автор поставив питання щодо співвідношення *меж суб'єктивного цивільного обов'язку* і *меж виконання суб'єктивного цивільного обов'язку*, при чому останні межі мають дворівневу складову.

Перший рівень складають загальні межі, які виникають ще до виникнення самого суб'єктивного обов'язку у правовідношенні. Другий — спеціальні межі, які встановлюють вимоги до певних дій для виконання суб'єктивного цивільного обов'язку у правовідношенні (с. 119-123 дисертації), що дозволяє їх позначити як *загальні* і *спеціальні*.

Певну специфіку у зобов'язальних відносинах мають зустрічні обов'язки, специфічними рисами яких є виникнення з однієї підстави, взаємопов'язаність та охоплення предметом договору (с. 131 дисертації). В аспекті співвідношення виникнення обов'язку і настання права вимоги виокремлено різні групи обов'язків, правом вимоги за якими не настало (с. 133 дисертації), до яких віднесено обов'язки строк виконання яких не настав; обов'язки, які не можна виконати до виконання обов'язків іншою стороною зобов'язання і обов'язки, виконання яких обумовлене відкладальною умовою. Автором доводиться їх можливість переходу у порядку правонаступництва.

У контексті змін, що останнім часом внесені до ЦК (мається на увазі Закон України від 23 березня 2017 року № 1984-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів») в дисертації аналізується термін «негативне зобов'язання» (ч. 2 ст. 611 ЦК),

який більш точно має позначатися як «зобов'язання, предмет якого складає утримання від певних дій». Критичний аналіз законодавчих новел супроводжується обґрунтованим висновком, що нова редакція ч. 2 ст. 611 ЦК повторює положення ч. 1 ст. 622 ЦК України, а тому не має жодного смислового навантаження (с. 148 дисертації).

Виконання цивільного обов'язку має забезпечуватися певними засобами, аналіз яких є складовою предмета дисертаційного дослідження Цибаня А. А. Автор надає власне визначення засобів забезпечення виконання обов'язків, доводить їх акцесорний (у площині існування) характер, розкриває окремі обов'язки, які виникають в учасників відповідних правовідносин при застосуванні того чи іншого засобу забезпечення. Новизною відрізняються авторські судження щодо необхідності відмежування засобів забезпечення виконання обов'язків і засобів забезпечення виконання зобов'язань, автор виходить із необхідності побудови системи забезпечувальних мір (с. 184 дисертації).

В дисертації також розглядаються проблеми відповідальності за невиконання чи неналежне виконання суб'єктивного цивільного обов'язку, міститься аналіз досвіду інших правових систем.

Вищенаведене дає достатні підстави зазначити, що кандидатська дисертація Цибаня Артема Андрійовича «Суб'єктивний цивільний обов'язок як елемент зобов'язального правовідношення», є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що мають важливе теоретичне значення для юридичної науки та прикладне для правозастосовної практики.

Висновки та рекомендації, що містяться у дисертації належним чином обґрунтовані, результати дослідження є достовірними та з достатньою повнотою знайшли своє відображення в опублікованих працях автора. Зміст основних положень дисертації та автореферату є ідентичним. Структура роботи в цілому є вдалою, логічно обґрунтованою і відповідає поставленим завданням наукового дослідження.

Аналіз дисертації Цибаня А. А. дає також підстави констатувати, що робота в цілому відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40.

Однак не з усіма положеннями рецензованої дисертації можна погодитись, як і будь-яка робота такого рівня вона не позбавлена певних недоліків, окремі авторські судження позбавлені відповідного рівня переконливості, викликають критичні зауваження або бажання вести дискусію.

1. В дисертаційній роботі (с. 28), публікаціях, які відображають основні наукові результати, отримані автором, суб'єктивний цивільний обов'язок пов'язується із характером та обсягом належної поведінки, що може визначатись як умовами договору, так і правовою нормою та іншими юридичними фактами, зокрема деліктами, судовими рішеннями. Видається, що цей авторський висновок є результатом безпідставного змішування нормативної і фактичної сторін суб'єктивного цивільного обов'язку. Правова норма, належно від того міститься вона у нормативно-правовому акті чи породжена іншим джерелом, у тому числі і договором здійснює *регулюючий* вплив на правовідносини, саме завдяки правовим нормам останні і стають відповідними правовими формами, а суб'єктивні цивільні обов'язки, що складають їх зміст, стають юридичними обов'язками. Юридичні ж факти, до яких відносяться делікти, судові рішення, інші юридичні факти, перелічені у ст. 11 ЦК України невичерпним чином, є підставами виникнення конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, тобто формують фактичний бік правовідношення. У зв'язку з цим авторська теза *про регулюючі властивості* норми законодавства, умов договору, інших *юридичних фактів*, незалежно від видів правовідносин, є спірною. У зв'язку з цим потребує уточнення авторське визначення суб'єктивного цивільного обов'язку (с. 29 дисертації) як міри належної поведінки зобов'язаної особи, характер і обсяг якої може

бути встановлений нормою законодавства, умовами договору, а також іншими юридичними фактами, зокрема деліктами і судовими рішеннями.

2. Визначення змісту суб'єктивного цивільного обов'язку не є універсальним і має певну термінологічну недосконалість. Так, автор зазначає, що у сервітутних відносинах існує обов'язок власника обслуговуючої нерухомості терпіти дії сервітуарія, які складають зміст встановленого сервітуту (с. 40 дисертації). Подібне визначення змісту сервітуту відоме ще з джерел римського приватного права. При цьому в роботі обов'язок терпіти дії уповноваженої особи розглядається у якості структурного елементу будь-якого суб'єктивного цивільного обов'язку (с. 47).

Але суб'єктивний обов'язок такого змісту власне не є юридичним, оскільки обов'язок *терпіти* має емоційне, психологічне забарвлення, представляючи собою лише внутрішнє ставлення особи до обмеження своїх правових можливостей, до якого право має бути взагалі нейтральним. Тому визначення змісту обов'язку у сервітутних та інших аналогічних відносинах має бути здійснене у юридичній системі координат.

3. Не відповідає сучасним науковим концепціям цивільно-правової відповідальності позиція автора, що цивільно-правова має за мету не тільки поновити майновий стан особи, яка зазнала збитків, а й покарати правопорушника (с. 192). Така думка, що має за першооснову ідеї кримінальної відповідальності, нівелює специфічні риси саме цивільно-правової відповідальності як відповідальності приватно-правової.

4. Матеріал дисертаційного дослідження, що описує підстави припинення обов'язків, страждає неповнотою, оскільки окремі підстави розглянуті недостатньо повно, не приділено уваги таким підставами як судові рішення, вплив позовної давності або іншого строку, зокрема строку пред'явлення кредитором вимоги до спадкоємців про виконання (ст. 1282 ЦК), співвідношення втрати права із припиненням обов'язку. У судовій практиці, матеріали якої автором використано недостатньо, чимало справ, що стосуються втрати права (права вимоги, звернення стягнення тощо).

Разом із цим, висловлені зауваження у переважній більшості є результатом авторської побудови і бачення проблем зобов'язального права, за своїм характером є елементом наукового дискурсу, не несуть концептуального характеру і не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи. Окремі з наведених дискусійних питань можуть бути використані автором для вирішення досліджуваних проблем в майбутніх працях.

Наведене дає підстави для загального висновку, що рецензоване дисертаційне дослідження в повній мірі відповідає вимогам пунктів 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 а його автор — Цибань Артем Андрійович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
№ 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

Печений О. П.

Підпис	<i>Печений О. П.</i>
Засвідчую	<i>[Signature]</i>
Нач. ВК	<i>[Signature]</i>
№	06. 2018 р.